

Проф. др Радослав Гаћиновић¹

УДК:343.343:351.78

Прегледни научни рад

УНУТРАШЊИ ОРУЖАНИ ОБЛИЦИ УГРОЖАВАЊА КАПАЦИТЕТА БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВЕ

Аутор овог рада сматра да унутрашњи сукоби најдиректније нарушавају капацитет система безбедности. Зато су неопходни додатни напори државе на опремању и обучавању сопствених структура безбедности за превентивно деловање у циљу спречавања унутрашњих сукоба, а у случају потребе да се ефикасном акцијом зауставе. Такође, политичке елите демократске државе сnose пуну одговорност за правовремено препознавање и спречавање унутрашњих сукоба. Сукоби, као друштвене појаве, настају као комплекс процеса и односа између интердржавних субјеката, чији су интереси, вредности и потребе дијаметрално супротстављени и не могу се усагласити кроз процесе сарадње. За разумевање суштине тих процеса битно је да се на бази теоријских знања о сукобима и познавању конкретног стања, они могу што поузданије процењивати и предвиђати, ради ефикаснијег и прагматичнијег деловања било ког субјекта у државним и међународним оквирима. Оружани облици угрожавања унутрашње безбедности манифестују се пре свега кроз: оружану побуну, грађански рат, герилу, устанак и тероризам. За разлику од међународних оружаных сукоба у којима су главни актери државе (појединачно или у савезу), унутрашњи сукоби воде се на територији једне државе, и то између антагонистичких друштвених група, као што су: социјалне, политичке, националне, етничке, верске, племенске и др. Њихова посебна карактеристика јесте да подразумевају територијалну и персоналну аутономију власти једне државе над припадницима супротстављених друштвених групација и територијалну ограниченост извођења борбених дејстава у оквиру такве државе

Кључне речи: *Грађански рат, оружана побуна, устанак, герила, тероризам, капацитет, безбедност, демократија*

Оружани облици угрожавања унутрашње безбедности манифестују се кроз унутрашње сукобе, а пре свега кроз: оружану побуну, грађански рат, герилу, устанак и тероризам. У српском језику реч „сукоб“ има следећа значења: „опречност“, „размимоилажење супротних гледишта (интереса)“, „спор“, „свађа“, „непријатељски оружани судар“, „окршај“ и сл. У речницима српског језика наведена су и значења оних

¹ Научни саветник у Институту за политичке студије у Београду

речи које имају исти корен као реч „сукоб“.²Основе филозофског схватања сукоба поставио је Хераклит.³Све се непрекидно мења и свака промена представља средину између два супротна стања. Сукоб је општа појава и све се рађа у сукобу и нужности.“⁴

Корени теоретских разматрања о природи друштвених сукоба сежу у античко доба и филозофска разматрања Хераклита, Платона и Аристотела, а даљи развој теорије о сукобима везан је за теолошка, природноправна, геополитичка и малтузијанска тумачења друштвених сукоба.⁵ Међутим, тек са развојем социологије и психологије, као посебних наука, развили су се значајнији научно-методолошки и теоријски правци и истраживачке школе о сукобима. До сукоба друштвених група долази кад оне настоје да остваре супротне интересе, јер њихов покушај остварења од стране једне сукобљене стране често онемогућава остварење интереса друге стране, или угрожава њене основне вредности или потребе. Сукоби су често изазвани објективним узроцима и постојаће док буду постојале изражене друштвене противречности савременог света. Зато се основано може тврдити да се Хераклитова генијална мисао о сукобу потврђује као закономерност, иако је изречена пре више од два и по миленијума. „*Овај свет (један), исти за сва бића, није уредио нико од богова и нико од људи, него је увек био, јесте и биће вечита жива ватра, која се после одређеног периода гаси*“.⁶ „*Рат је отац свих и краљ свих, и он једне избаца на видело као богове, а друге као људе; једне учини робовима, а друге слободнима.*“⁷

Савремене теорије о друштвеним сукобима могу се класификовати на оне које сукобе схватају као патолошко стање друштвеног организма, или као чињеницу живота појединаца и колективитета, као и теорије које изучавају сукобе као процес (динамичан модел) или одређено стање (статично-еквилибријски модел). Поједини аутори их разврставају на динамичке (сукобе посматрају као историјску појаву) и стратешке теорије (сукобе посматрају као начин остварења специфичких циљева и интереса одређених група па и целих заједница).⁸

²Реч је о *Речнику синонима и сродних речи српскохрватског језика*, Свезнање, Београд, 1974. у *Речнику српскохрватског књижевног језика*, Матице српске, 1967.

³Хераклит, *Фрагменти*, Графос, Београд, 1979, стр. 11.

⁴Вишњић, Д., *Научна израђеност теорије стратегије* (докторска дисертација), Војна академија, Београд, 2003., стр.48-54.

⁵ Милашиновић, Радомир М. Милашиновић, Срђан М. *Увод у теорије конфликта*, Београд: Факултет цивилне одбране, 2004.стр.15

⁶Хераклит, *Фрагменти*, Графос, Београд 1979., (фрагмент 30)

⁷Исто, (фрагмент 53)

⁸ Rapoport, A.: *Models of Conflict; Cataclysmic and Strategic*, London, 1966.p 259-287,

Коначно, шира теоријска изучавања сукоба подразумевају и класификацију са становишта различитих аналитичких концепата, као што су теорије одлучивања, теорије стратешких игара, погађања, коалиција, комуникациона теорија, теорија представа, итд.

Научна анализа узрока сукоба мора се, пре свега, заснивати на историјским и друштвеним (политичким, етничким, верским и идеолошким) условима и чиниоцима, и различитим интересима и циљевима свих учесника у сукобима. Сами узроци сукоба су „устаљени, довољни и нужни, непосредни (економски, политички и др.) извори кретања, развоја и промена друштвених сукоба”, тичу се „расподеле друштвених, посебно материјалних вредности, присвајања власти, друштвене моћи, угледа, престижа, доминације над људима и стварима, територијама, итд”. Између свих друштвених сукоба постоји висок ниво међузависности, сплет узрока и последица, који се разликују по свом значају, трајању и нужности. Стога се може говорити о узроцима првог, другог и трећег и н-тог степена и нивоа, од „конкретне узрочности, преко узрочности класе појава (сукоба) до узрочности које важе за систем као целину”.⁹ Узроци сукоба могу бити и унутрашњи и спољни, посредни и непосредни (богатство, власт и друштвени статус). Ови узроци се исказују као основне *вредности* и главни, непосредни извори сукоба у сваком историјски познатом друштву.¹⁰

За разлику од међународних оружаних сукоба у којима су главни актери државе (појединачно или у савезу), унутрашњи сукоби воде се на територији једне државе, и то између антагонистичких друштвених група, као што су: социјалне, политичке, националне, етничке, верске, племенске и др.¹¹ Њихова посебна карактеристика јесте да подразумевају територијалну и персоналну аутономију власти једне државе над припадницима супротстављених друштвених групација и територијалну ограниченост извођења борбених дејстава у оквиру такве државе.¹²

Дакле, најзначајнији облици унутрашњих оружаних сукоба су: оружана побуна, грађански рат, герила, устанак и тероризам.

⁹ Исто,

¹⁰ Милашиновић, Радомир М. Милашиновић, Срђан М. *Увод у теорије конфликта*, Београд, 2004, стр.33

¹¹ Vuko Gozze-Gučetić, *Међународно-правна заштита учесника у унутрашњем оружаном сукобу*, Анали Правног факултета у Београду, јануар-јун 1972, стр. 147.

¹² Мирослав Шулаја, *Борци у унутрашњим оружаним сукобима и међународно право*, ИМПП, Београд, 1985, стр. 69.

ОРУЖАНА ПОБУНА

Унутрашња оружана побуна представља сукоб унутар државе, а ради остваривања политичких циљева одређених друштвених група. Сукоби, као друштвене појаве, настају као комплекс процеса и односа између унутардржавних субјеката, чији су интереси, вредности и потребе дијаметрално супротстављени и не могу се усагласити кроз процесе сарадње. За разумевање суштине тих процеса битно је да се на бази теоријских знања о сукобима и познавању конкретног стања они могу што поузданије процењивати и предвиђати ради ефикаснијег и прагматичнијег деловања било ког субјекта у државним и међународним оквирима.¹³

Побуна се може дефинисати као организована оружано-политичка борба чији циљ може бити преузимање власти насилним превратом и сменом постојеће владе (власти), док у другом случају циљеви могу бити више ограничени. На пример, настојање побуњеника да се одвоје (сепарирају) од контроле владе и да успоставе аутономну државу у традиционалним етичким и религијским границама. Циљ побуне може бити добијање ограничених политичких концесија које се не могу остваривати применом мање насилних средстава.¹⁴

Побуна је организован покрет који је усмерен ка изазивању политичких криза и масовне турбуленције, а у циљу обарања постојеће владе, како субверзијом тако и оружаним сукобом. Побуњеници се организују на политичкој основи с циљем подржавања политичких, економских, социјалних, војних, психолошких и прикривених и непризнатих (*covert*) операција које се изводе по њиховој замисли.

Да би побуна била успешна, побуњеници морају активирати што већи број људских и материјалних потенцијала, чиме би се обезбедила активна и пасивна подршка њеног програма, операција и циљева. Други услов успеха је стварање јединственог руководства, доктрине, организације и визије будућности која се мора трасирати и изграђивати из почетка. Иако је свака побуна аутохтона, могу се издвојити одређени параметри који карактеришу сваки бунт и помоћу којих се могу утврдити слабости и моћ саме побуне. Крајњи циљ утврђивања и анализе заједничког за све побуне јесте, развој параметара помоћу којих се добија повратна информаија за заинтересоване, у смислу да ли им она одговара, а изван су државе (друге државе). Будући да је побуна руковођено и усмерено политичко насиље, основно је да она има руководство (харизматични лидер или

¹³ Љубомир Стајић – Радослав Гађиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007, стр. 149

¹⁴ Митко Коточевски, *"Унутрашња оружана побуна"*, Наука-безбедност-полиција, Београд, бр. 1/2006, стр. 149-150

коллективно тело), што ће одредити визију, руковођење, координацију и организациону усаглашеност.¹⁵

Побуњенички покрети су током свог постојања испољили значајне особености и специфичне форме деловања. Неке форме су биле карактеристичне за регије или земље у којима су постојале, друге су попримиле глобалне форме, али сви побуњеници имају јединствен заједнички циљ – промену социјалног, политичког и економског статуса употребом (применом) силе.

Побуне које су усмерене против владе карактерише масовно учешће популације у остварењу циљева *побуне*. У суштини, стратегије оружаних побуна имају два основна задатка: *одузимање легитимности актуелном режиму*, и *добивање легитимности за себе (да би се оправдала насилна активност)*.

Опредељења побуњеничке стратегије варирају у зависности од личног искуства, знања и образовања вође и његове особености и од одговора на питања у вези с природом или опсегом устаничке коалиције, њеног идеолошког оквира, и од приоритета који произилазе из војних и политичких димензија конфликта.¹⁶

Савремено право подвлачи разлику између побуне и грађанског рата. Савремени систем међународног права побуну сматра унутрашњом ствари државе и у искључивој је надлежности државе. Члан 1, ст. 2, Протокола II из 1977, придодат Женевским конвенцијама из 1949. године, изузима побуну из орбита међународног права. Сједињене Државе су, на пример, бациле запаљиве бомбе на комплекс зграда у месту Веко (*Wako, Texas*) 1993. године у којима се забарикадирала верска побуњеничка секта. Том приликом је убијено више од 80 америчких грађана, међу којима и око десеторо деце.

¹⁵ Исто

¹⁶ Између побуњеничких стратегија које су се појавиле у време Хладног рата, маоистички “*народни рат*“ се, без сумње, показао најуспешнијим. Модел “*народног рата*“ који је промовисао Мао Це Тунг, искуључујући Кубу, био је успешно слеђен и реализован од стране скоро свих победничких побуњеника-Вијетнам, Камбоџа, Гвинеја Бисао, Намибија, Алжир. Они су своју победу остварили применом неке варијанте Мао Це Тунговог “*народног рата*“ са свеукупним поштовањем спецификација основних фактора рата у конкретним државама. Битне карактеристике, односно доминантне одреднице које одређују Мао Це Тунгов народни рат су биле следеће: примат политичке организације над војном акцијом; развијање и изграђивање опсежне политичке подршке и стварање заједничких фронтова насилних организација и покрета; развлачење противничких снага и наглашавање улоге руралних подручја стр(Исто,156-157)

Слично су поступали и са сепаратистичком организацијом у Тексасу 1998. године.¹⁷

Оружана побуна је, дакле, политичко кривично дело против народа и државе које се састоји у припремању оружане побуне или у учествовању у оружаној побуни, до које је већ дошло. Она представља акцију индивидуално неодређеног броја лица која се применом оружаног насиља супротстављају легитимним органима власти државе у циљу остваривања својих политичких циљева. Припремање оружане побуне обухвата низ тајних активности које ће се извести муњевитом применом оружане акције побуњеника. Акције могу бити, поред осталих и врбовање лица да учествују у побуни, набавка оружја или оруђа, као и све друге делатности којима се стварају услови за активирање оружане побуне.

Други облик кривичног дела састоји се у учествовању у оружаној побуни до које је већ дошло.

Тежи облик кривичног дела учествовања у оружаној побуни постоји ако је дело извршено у приправном, мобилном или ратном стању, или ако је имало за последицу смрт неког лица, или је било праћено масовним насиљем или довело до угрожавања безбедности, економске и војне моћи државе. *Кривични законик Републике Србије* инкриминише оружану побуну у члану 311 и то: Ко учествује у оружаној побуни која је управљена на угрожавање уставног уређења, безбедности или територијалне целине Србије казниће се затвором од *три до петнаест* година. Организатор побуне казниће се затвором од *пет до петнаест* година.¹⁸

ГРАЂАНСКИ РАТ

Грађански рат (енгл. *civil war*) је оружани сукоб већих размера који се води унутар једне државе између њених држављана(грађана). Грађански ратови су најрадикалнији облици противправног решавања унутрашњих противречности. Мањи унутрашњи сукоби или побуне могу бити увод у грађански рат уколико постојећа власт није демократска и није способна да превентивно делује. Грађански рат најгрубље нарушава капацитет система безбедности модерне државе, као и политичко-правну сигурност грађана. Капацитет(лат. *capacitas*) система безбедности се не огледа само у бројном стању материјално техничких средстава, опреме и наоружања који се користе у одбрани државе и њених грађана. Капацитет система безбедности се огледа и у

¹⁷ Проф. др Смиља Аврамов, *Регуларна армија и побуњеници*, Војно дело, 4/99, Београд, стр.12

¹⁸ Кривични законик Републике Србије, *"Службени гласник"*, Београд, 2005, стр. 222

географском положају државе, њеним богатствима, броју становника, организацији система безбедности и обучености људи, тј, носилаца система безбедности државе и њиховом осећају одговорности за активно учешће у систему безбедности. Капацитет система безбедности огледа се и у способности припадника безбедносних структура да ефикасно и стално примењују стратегију одвраћања и у случају потребе стратегију узвраћања. Ниво оспособљености свих структура система безбедности је веома битан у сваком смислу, а посебно у способности за превентивно деловање, правовремено препознавање и процену опасности.

Дакле, грађански рат је оружана борба између политичких, националних и других антагонистичких друштвених група у једној земљи, а ради остваривања политичких и економских интереса. У случају унутрашњег сукоба, веома је битно правовремено утврдити да ли је то грађански рат или нека друга врста унутрашњег оружаног сукоба. Постоји више примера у историји када су унутрашњи немири, побуне и грађански ратови, укључујући и војне и државне ударе, подстицани са стране, у циљу остваривања интереса великих сила или стварања погодне тла за страну војну интервенцију - агресију. Најконкретнији пример подстицања унутрашњих сукоба од стране неких великих сила је стварање турбулентног стања на Косову и Метохији као увод у агресију НАТО пакта на СРЈ 1999. године.

Међународно право је у својим документима класификовало унутрашње сукобе иако су у надлежности националних држава. Унутрашње сукобе посебно дефинише Протокол II из 1977. године, који своју примену везује за оружане сукобе који се одвијају на територији стране уговорнице *„између њених оружаных снага и отпадничких оружаных снага или других организованих наоружаних група, које, под одговорном командом врше такву контролу над делом њене територије која им омогућава да воде непрекидне и усмерене војне операције, и да примењују овај протокол”*. Из тог разлога он се неће примењивати *„на ситуације унутрашњих немира и затегнутости, као што су побуне, изоловани и спорадични акти насиља и остали акти сличне природе, јер то нису оружани сукоби”* (чл. 1). Из ове формулације јасно се види да се овај акт односи само на оружане сукобе грађанског карактера, тј. грађанске ратове, при чему је одредио њихове конститутивне елементе, а то су: да се такви ратови воде између легалних и отпадничких оружаных снага или других наоружаних група; да су отпадничке снаге и наоружане групе организоване и да се налазе под одговорном контролом; да ове снаге и групе врше контролу над делом државне територије која им омогућава да воде непрекидне и усмерене војне операције и да у вршењу војних операција поштују одредбе Протокола II.

За такве сукобе међународно право резервише само минимум правних правила која ће бити примењивана. *Разлог је што се овакав рат води унутар државе која, остварује персоналну супрематију (врховни надзор, врховна власт) над побуњеницима, те стога грађански рат улази у круг њене унутрашње надлежности која искључује право другим државама да се у њега мешају. Другим речима, легална власт такве државе је овлашћена да прибегне оружју како би заштитила постојећи status quo, док се побуњеници у свим правним системима сматрају кривично одговорним за примену оружаног насиља против легалне власти.*

Побуњеници увек настоје да ниво њиховог насиља прерасте у грађански рат, како би се пред међународном заједницом правно изједначио положај страна у сукобу (побуњеника и државе), а то ће бити онда када побуњеници издејствују од легалне владе *признање својства ратујуће стране*. Такво признање обично се даје под следећим условима: ако устаници контролишу један део националне територије; ако на челу имају локалну владу која *de facto* врши суверена права на контролисаној територији и ако борбу воде организоване јединице потчињене војној дисциплини, које поштују законе и обичаје ратног права.

У таквом случају грађански рат мора да се води у складу са правилима међународног ратног права, јер све сукобљене стране ставља у исти правни положај. Уколико је и друга држава признала овакво својство побуњеника, стиче обавезу да се према обема ратујућим странама понаша неутрално у складу са правилима о неутралности. У оба случаја призната страна добија и својство субјекта међународног ратног права, а легална влада престаје да буде одговорна за поступке побуњеника.¹⁹

Дакле, унутрашњи оружани сукоби, тиме и грађански ратови, спадају у унутрашњу надлежност држава. Та чињеница индиректно је потврђена и Повељом УН која уопште не помиње овакве сукобе, а у чл. 2 (тачка 7), искључује могућност да се ОУН „уплиће у питања која се налазе строго у оквиру унутрашње надлежности сваке државе.” То

¹⁹ Поред овог признања, као блажи облик, у пракси је познато и тзв. *признање својства устанка*, које се обично даје онда када они по својој снази још увек не представљају равноправног партнера влади и када не контролишу знатнији део територије. Признањем овакве врсте, устаници се у свом положају не изједначавају са владом, али из таквог признања стичу право на ограничену заштиту прописаним међународним правом, тј. Женевским конвенцијама из 1949. године (чл.3) и Протоколом II из 1977. године. Држава која их је признала, било њихова сопствена или нека друга, након тога више их не може сматрати обичним побуњеницима. (Проф. др Зоран Вучинић, "Међународно хуманитарно и ратно право," Службени гласник, Београд, 2006. године, стр. 427),

значи да ова организација нема право да се меша ни у унутрашње оружане сукобе, макар они имали и карактер грађанског рата. Међутим, из тога се не треба изводити закључак да је ОУН потпуно индиферентна према овим појавама, посебно ако оне прете да угрозе међународни мир или да прерасту у међународни оружани сукоб. У таквим ситуацијама Савет безбедности на основу Повеље УН има право да интервенише механизмима мирног решавања спорова (Глава VI), али и средствима колективне принуде (Глава VII). Остале земље ни у таквим ситуацијама немају право да се на било који начин мешају у унутрашње оружане сукобе, осим да учине дипломатске напоре како би се они што пре окончали.

Ове одредбе нису значајније утицале на грађанске ратове.²⁰ Под утицајем страха грађанских ратова, Генерална скупштина је усвојила Резолуцију о поштовању људских права за време оружаног сукоба и указала да стране у сукобу немају неограничену слободу у обрачуна са противником; у свим оружаним сукобима морају се поштовати хуманитарна начела.²¹ Отишло се, међутим, и корак даље. Женевске конвенције из 1949. године допуњене су Протоколима I и II, усвојеним на конференцији у Женеви 1977. године. У чл. 4 Протокола II прецизно су побројане основне гаранције у грађанским ратовима у односу на „сва лица која не узимају директно учешће или која су престала да учествују у непријатељствима”. Протокол не значи негацију суверенитета; у чл. 3 изричито се констатује: *не може се позивати ни на једну одредбу из овог протокола да би се угрозио суверенитет земље или одговорност владе да свим законитим средствима одржава или поново успостави закон и ред у држави или да брани национално јединство и територијални интегритет државе и не може се позивати ни на једну одредбу из овог Протокола као оправдање за интервенцију директну или индиректну, из било ког разлога, у оружани сукоб или унутрашње или спољне послове стране уговорнице на чијој је територији дошло до сукоба*. Према томе, позитивно међународно право полази од

²⁰ У време Алжирског рата Француска, која је иначе потписала и ратификовала Женевску конвенцију, заузела је став да је у питању *"одржање унутрашњег поретка"*, и да никаква међународна ограничења нису прихватљива. Француски парламент је подржао став свог тадашњег министра одбране Шеваљеа, који је изјавио 25. маја 1955. године да се против устаника не може борити апстрактним средствима: "Против њих борит ћемо се средствима идентичним њиховим *Lex Talionis*, око за око, зуб за зуб." То је стриктно и примењено, и уследило је масовно стрељање припадника Алжирског ослободилачког покрета (ФЛН). Жртве рата процењене су на око 2 500 000 лица или четвртину укупног становништва Алжира. Ни остали грађански ратови нису имали ништа мање трагични исход. (Проф. др Смиља Аврамов, *Регуларна армија и побуњеници*, Војно дело 4/99, стр.13)

²¹ Резолуција 2444, XXIII, 19. децембар 1968.

пресумпције у корист легалне војне силе и легитимне владе. Но, Протоколом II из 1977. године не регулишу се односи страна у сукобу на целовит и свеобухватан начин. Другим речима, сада не постоји „*Jus in bello interno*” као систем правила.

Генерална скупштина усвојила је 1968. године, Резолуцију о поштовању људских права за време оружаних сукоба и указала да старне у сукобу немају неограничену слободу у обрачуна са противником; у свим оружаним сукобима морају се поштовати хуманитарна начела (Рез. 244. XXIII, 19. дец., 1968.).

Члан 3. Женевских конвенција разрађен је и допуњен Протоколом (Протокол, II), усвојеним на дипломатској конференцији у Женеви јула 1977. године. У члану 4. Протокол прецизира основне границе у односу на "сва лица која не узимају директно учешће или која су престала да учествују у непријатељствима". Списку забрањених дела против ових лица Протокол додаје: насиље над животом, здрављем и физичким или менталним благостањем, колективне казне, акте тероризма, робовање и трговина робљем у свим његовим облицима. Посебну заштиту Протокол предвиђа за рањенике, болеснике и бродоломнике, "било да су учествовали у оружаном сукобу или не". У погледу цивилног становништва Протокол садржи одредбе о општој заштити, а у чл. 13. изричито наводи да цивилно становништво не сме бити предмет напада, као ни објекти неопходни за живот овог дела становништва. Све су то само први покушаји да се човеку пружи минимална заштита. У савременим условима још увек се не може говорити о праву унутрашњих сукоба, *ius in bello interno* као целовит систем не постоји.²² *Најзначајније карактеристике грађанских ратова* су: интернационализација унутрашњег сукоба у циљу спољне интервенције на страни једног учесника у грађанском рату;²³ значајна карактеристика грађанских ратова јесте њихова жестина; број жртава у грађанском насиљу је веома је висок;²⁴ „најсуровији сукоби догађају се код куће” што је постало уобичајено у новијим грађанским ратовима; кључна карактеристика грађанских ратова је њихово, по правилу, дуго

²² Смиља Аврамов, *Међународно јавно право*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2011, стр. 649 - 653

²³ У 111 оружаних сукоба у периоду између 1989. и 2000. године забележено је мешање преко 80 спољних државних актера и неколико регионалних међувладиних организација (Исто, 614).

²⁴ Још од 1815. године, када су окончани *Наполеонови* ратови, према једној оцени, број погинулих у борбама у периоду између 1815 и 1995. године, као директан резултат борбе између зараћених страна, прелази 12 милиона, а „колатерално“ убијање грађана је свакако много веће. Више од половине ратова током деведесетих година прошлог века трајало је преко пет година, две петине је трајало преко десет година, а једна четвртина више од 20 година (Исто).

трајање - у највећем броју случајева, грађански рат личи на споро мучење; карактеристика грађанских ратова је њихова резистентност на решења путем преговора; грађански ратови се ретко завршавају компромисом, већ се воде док једна страна не издејствује победу и успостави власт или док мир буде наметнут од стране међународне заједнице; бруталност у току грађанског рата према противничкој страни; масовност у грађанском рату је у новије време све већа, води ка тоталном рату; неселективност у избору жртава је све присутнија - сукобљене стране настоје да противнику нанесу што веће губитке, не поштујући међународно хуманитарно право и офанзивност као једна од веома значајних карактеристика грађанских ратова на почетку XXI века, јер зарађене стране настоје да што пре освоје територију коју контролише противник не бирајући средства.

Међу изворима грађанског рата, унутрашње насиље је реакција на разочарење и *релативну оскудицу* – схватање људи да су неоправдано лишени богатства и статуса који заслужују у поређењу са привилегованима. Када очекивања онога што људи сматрају да заслужују расту брже од материјалне реализације, расте и могућност сукоба.²⁵

Носиоци свих грађанских побуна често су национални покрети за независност. „Преко две трећине свих оружаних сукоба у свету између 1945 и 1995. године били су манифестације подухвата стварања државе²⁶. У земљама које постоје на почетку XXI века, живи чак 5000 посебних „нација” или посебних домаћих народа, а у многим од ових недржавних нација постоје чланови који желе да употребе насиље и тероризам против других националности или владајуће већине. У периоду од 1990. до 1995. године, половина земаља у којима су се водили грађански ратови биле су оне у којима су етничке мањине чиниле 10 до 15 % становништва.

Према извештају „*радне групе за неуспешне државе*” Централне обавештајне агенције САД, грађански ратови који су резултат пропасти држава, довели су до тога да се 113 држава распадне на посебне јединице у периоду од 1955. до 1994. године. У 2002. години, још 18

²⁵ Међу најкрвавијим савременим грађанским ратовима је рат у ДР Конгу (1998-2003), у којем је у борбама, и услед хуманитарне кризе која је уследила, живот изгубило око 5,4 милиона људи. У новије грађанске ратове са око милион и више жртава спадају ратови у Нигерији(1967-1970), Мозамбику (1976 -1993), Авганистану (од 1979, па надаље), Судану (1983 – 2005), Руанди (1990 -1994). Око 500 000 мртвих било је у грађанским ратовима у: Етиопији (1974-1991), Анголи (1975 -2002), Уганди (1979 – 1986)(Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд,2010, стр. 708).

²⁶ Holsti, Kalevi J, *War, Peace, and the State of the Stat, International Political Science Review*, 16 Octobar : 319-339

држава се сматрало земљама „високог ризика”, подложним разарању због грађанске побуне против неспособне владе.²⁷

Грађански рат је оружана борба између политичких, националних и других антагонистичких друштвених група у једној земљи, а ради остваривања политичких и економских интереса. Такође је значајан узрок нагомиланост и нерешени социјални, економски, политички и други односи међу народима.

Уколико легитимна влада током борбе призна устанике као ратујућу страну, примењују се правила међународног права. У супротном, такав сукоб се третира као унутрашњи, али се и у том случају морају, као минимум, применити одређена правила међународног ратног права садржана у одредбама чл. 3 који је исти код свих Женевских конвенција о заштити жртава рата(1949), а такође и решења предвиђена Допунским Протоколом II (1977) уз њих (обавеза хуманог поступања према лицима која не учествују у непријатељствима, укључујући и ненаоружаног противика; забрана њиховог убијања и насиља над њима; забрана мучења, узимање талаца и др). Статут Међународног кривичног суда (Римски статут. 1998) изједначава ратне злочине и одговорност за њих без обзира на то да ли су извршени у сукобима међународног или унутрашњег карактера.

Грађански ратови прате човечанство још од првих организованих друштвених заједница. У античким државама тако се могу оквалификовати сукоби између владајуће класе и робова (нпр.Спартакoв устанак и рат), многи крвави унутрашњи сукоби у борби за власт који су вођени између великих политичких група унутар владајуће класе, као и ратови између владајућих и потчињених народа. У основи, по много чему сличне врсте грађанских ратова јављају се и у средњем веку и касније, све до почетка XXI века, с тим да се, поред наведених, као разлози за сукоб све више појављују верска и етничка нетрпељивост, одн. идеолошка непомирљивост.²⁸

Од грађанских ратова на територији бивше СФР Југославије најкрвавији био је трат у Босни и Херцеговини. Иако су неки страни

²⁷ Časlav V. Kegli, Jr, Judžin Vitkof, *Светска политика – тренд и трансформација*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Дипломатска академија, Београд, 2004. године, стр.617-618

²⁸ Најпознатији грађански ратови у новијој историји били су у: Енглеској (1639-1652), САД(1861-1865), Русији (1917-1921), Кини (1928-1937; 1945-1949), Шпанији (1936-1939), Грчкој (1946-1949), Судану (1955 – 1972; 1983 - 2005), Анголи (1974 – 1989; 1995 -2002), Кампучији (Камбоџи, 1978 – 1993; 1997 – 1998), Никарагви (1979 – 1989), Шри Ланки (1983 – 2009), Авганистану (1992 – 2001), Руанди (1990 – 1994), ДР Конгу (1996 – 1997; 1998 – 2003), Судану (1955 – 1972; 1983 – 2005) и др. Грађански ратови вођени су и у Југославији, за време Другог светског рата(1941 – 1945) и током разбијања бивше СФР Југославије (1991 – 1995)(Исто, стр. 308).

извори процењивали да је страдало у БиХ 350 000 људи, сарајевски истраживачко-документациони центар је утврдио да је током грађанског рата у БиХ живот изгубило 97 207 лица, од којих 64 036 (65,8 %) Бошњака, 24 905 (25,6 %) Срба, 7788 (8%) Хрвата и 478 осталих.²⁹

По својој унутрашњој логици грађански рат је тоталан и не признаје категорију неутралности. Отуда су грађански ратови ушли у историју као најокрутнији облик ратовања, као на пример грађански рат у Русији 1917. године, у Шпанији 1936.године, Либану 1959.године, Југославији 1991. Генерална скупштина признала је "народима изложеним колонијалном угњетавању право да за своју борбу, која је у складу са циљевима и начелима Повеље, захтевају и добију општу подршку".³⁰

Интервенција Уједињених нација у Нигерији поводом покушаја отцепљења Бијафре, мотивисана је хуманитарним разлозима и спречавањем сецесије. *У Југославији је био обрнут случај. Међународне војне снаге имале су за циљ обезбеђење сецесије тј. разарање државе. То представља јединствен случај у историји УН, дубоко супротан духу Повеље и њеним основним намерама.*

ГЕРИЛА КАО ОБЛИК УГРОЖАВАЊА КАПАЦИТЕТА БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВЕ

Не тежи сваки герилски рат социјалној револуцији. Циљеви гериле могу бити отцепљење, промена политичке гарнитуре, контрареволуција и сл. Герила се може дефинисати као форма борбено-организованог политичког деловања малих, наоружаних врло мобилних илегалних група које претендују на заступање интереса народа и, налазећи упориште у њему, врше колективну употребу оружане силе као директног насиља против владајуће гарнитуре.

Пресудан фактор за стварање и одржавање гериле је свестрана активна или бар пасивна политичка и материјална подршка становништва услед идентификације циљева и интереса. Уколико се не обезбеди та подршка, герила се своди на периодичну акцију побуњеника изолованих од народних маса, што се већ граничи са авантуризмом. Герилску борбу одликује изненадно извођење борбених дејстава, избегавање фронталних и дуготрајних судара са бројно и технички надмоћнијим

²⁹ (Исто, стр. 308)

³⁰ Др Бошко Јаковљевић, *Антиколонијални ратови после Другог светског рата и међународно право*, Београд, 1967, стр. 147

противником и потенцирање фактора изненађења, чему погодују велика покретљивост и брзина герилских јединица, наоружавање лаким наоружањем и добрим познавањем терена. Објекти напада герилаца су важни комуникацијски објекти, мање војне и полицијске јединице, центри веза, као и сва постројења од стратешког значаја. Герилска дејства могу се одвијати и у урбаној и у руралној средини. У принципу герила има: *униформу и наоружање; јавно се појављује и слика пред средствима јавног информисања – никада се не сакривају; јавно носе наоружање, јавно износе циљеве своје борбе, а у "њихову" територију не могу ући јединице државне заштите без борбе. Женевска конвенција, од 12. августа 1949. године, дефинише герилска дејства члановима 4. 1 и 13., а герилци морају испуњавати услове из члана 1 Хаашког правилника и то: да на челу имају лице одговорно за своје потчињене, да имају одређени знак распознавања који се може уочити са растојања, да отворено носе оружје, те да се придржавају одредаба ратног права.*³¹

Основна тактика гериле своди се на дуготрајно физичко и психичко исцрпљивање противника услед сталне иницијативе, а праћена је сталним омасовљавањем сопствених снага, при чему се фронтални удар са противником одлаже све до изједначавања сопствених снага и средстава са противничким. Герилску борбу карактерише изненадно и муњевито извођење нековенционалних борбених дејстава. У суштини, герила производи насиље. Герилска дејства су на нелегалан начин усмерена против званичне власти. Иако у неким околностима могу прерасти у масовни устанак, герилска дејства представљају акте насиља.

УСТАНАК КАО НАЈМАСОВНИЈИ ОРУЖАНИ ОБЛИК УРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ

За устанак је поред високог степена организације карактеристично масовније учешће народа него у социјалним нередима и немирима. Устанак може почети на разне начине, што значи да може да почне и као ненасилни отпор насиљу владајућих као што је то био случај у Индији. Устанак може почети и у условима постојања и непостојања нереда и немира, а може бити састављен од низа побуна, али не као њиховог збира, већ као њиховог сједињавања у јединствени фронт. Циљеви устанка могу бити класно, национално, политичко и свако друго ослобађање и у пракси су, најчешће, у комплементарном односу.

Устанак је оружани облик политичке борбе против класног, националног, колонијалног или неког другог противника. Насилно негира-

³¹ Љубомир Стајић – Радослав Гаџиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007, стр.166

ње одређеног стања и тежњи да се оно промени стални је пратилац класног друштва, његов производ и законита појава. У различитим друштвено историјским условима има различите облике, садржај и начин деловања – испољавање. Многи устанци попримају облике револуција, односно борбе за корените друштвене промене. Свака оружана побуна не мора имати карактер устанка. Устанак (покрет, завера, пуч) карактеришу масовност и организованост, а некада може да буде и спонтаност.³²

ЛИТЕРАТУРА

1. Ali, Taisier Mohamed Ahmed and Robert O, Matthews, eds. Civil Wars in Africa roots and resolution (1999),
2. Mats Berdal and David M. Malone, Greed and Grievance, Economic Agendas in Civil Wars (Lynne Rienner, 2000),
3. Paul Collier, Breaking, the Conflict Trap civil war and development policy World Bank (2003),
4. Stathis Kalyvas, “New and ‘Old’ Civil Wars: A Valid Distinction?” World Politics 54, no.I (2001),
5. David Lake and Donald Rothchild, eds, The International Spread of Ethnic Conflict: Fear, Diffusion, and Escalation (Princeton University Press, 1996),
6. Roy Licklider, “The Consequences of Negotiated Settlements in Civil Wars, 1945-1993,” American Political Science Review 89, no.3 (summer 1995),
7. Andrew Mack, “Civil War: Academic Research and the Policy Community,” Journal of Peace Research 39, no. 5 (2002),
8. Patrick M.Regan, Civil Wars and Foreign Powers: Outside Intervention in Intrastate Conflict (2000),
9. Stephen John et al, eds. Ending Civil Wars: The Implementation of Peace Agreements (2002),
10. Monica Duffy Toft, The Geography of Ethnic Violence: Identity, Interests, and the Indivisibility of Territory (Princeton NJ: Princeton University Pres, 2003),
11. Barbara F.Walter, Committing to Peace: The Successful Settlement of Civil Wars (Princeton University Press, 2002),
12. Elisabeth Jean Wood; “Civil Wars:What We Don’t Know,” Global Governance, Vol. 9,2003,
13. Вишњић, Д., *Научна изграђеност теорије стратегије* (докторска дисертација), Војна академија , Београд, 2003.,

³² Исто, стр. 167

14. Милашиновић, Радомир М. Милашиновић, Срђан М, *Увод у теорије конфликта*, Београд: Факултет цивилне одбране, 2004.
15. Rummel, Rudolph J., *Understanding Conflict and War*: Societies, Politics and Conflict, New York: The Free Press, 1996;
16. Coser, Louis, *Functions of Social Conflict*, New York: The Free Press, London: Cohtier-Macmillian Ltd, 1996.
17. Смиља Аврамов, *Регуларна армија и побуњеници*, Војно дело, 4/99, Београд,
18. Љубомир Стајић–Радослав Гаћиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2005.

Prof. dr Radoslav Gaćinović,
Institute of Political Sciences, Belgrade

INTERNAL ARMED FORMS OF ENDANGERMENT OF SECURITY OF A STATE

Origins of theoretical elaboration of the nature of social conflicts derive from the Antic age and philosophical attitudes of Heraclites, Plato and Aristoteles. Further development of the thought on conflicts is connected with theological, natural-legal, geopolitical and Malthusian interpretations of social conflicts. However, only with development of sociology and psychology as separate branches of sciences there were developed significant scientific-methodological and theoretical directions and research schools on conflicts. Depending on different factors, in most general sense these approaches are divided into psychological and sociological ones. This division is made on the basis of consideration of the causes of conflicts – whether the causes are in the character of a human being or his/her social structures and institutions, or in other words, whether the conflicts are analyzed on the basis of the perspective of an individual or on the basis of their collective behavior (groups, institutions, communities, cultural systems and similar.) Social conflicts are “large and massive social actions or consciously directed, dynamic and practical mutual confrontations and battles of collective social subjects

over significant and by their nature limited resources.” Essence of conflicts as “the states of social interactions and open antagonisms with confrontation and battle as basic directions” are internal-group and inter-group battles with the objective of accomplishment of mutually conflicting interests, values and limited but still important resources. This battle can be “the war without rules, to greater or lesser extent almost always limited by wide social, legal, moral, religious, technical or other norms and rules.” Rebellion can be defined as an organized armed-political battle of which objective may be taking over the governance by a violent upheaval and the change of existing government (governance), while in other case the objectives may be more limited. For example, the efforts of rebels to distance (separate) themselves from the control of the government and to establish an autonomous state within traditional ethic and religious borders. The rebellion’s objective can be taking over limited political concessions which cannot be achieved by implementation of less violent means. Terrorism is an organized implementation of violence or a threat by violence by politically motivated executors who are resolved to impose their will to the government bodies and citizens by causing fear, anxiety, defeatism and panics. Guerilla implies a higher level of violence in comparison with terrorism. Not every guerilla war aims at a social revolution. Guerilla’s objectives can be separation, the change of one political structure, counter-revolution, etc. Guerilla can be defined as a form of combat-organized political activity of small armed and very mobile illegal groups who aspire to represent the interest of the people and who, finding support in the people, collectively use the armed force as direct violence against the government. Civil war is an armed battle between political, national and other antagonistic social groups in one state for purpose of accomplishment of political and economic interests. Significant causes for it can be also accumulation of unsolved social, economic, political and other relations among the peoples. In case of internal conflicts it is very important to timely find out whether it is the word about civil war or some other sort of internal armed conflict. There are many cases in history that internal unrests, uprisings and civil wars, including even military coups and the state coups, were supported from abroad for purpose of accomplishment of interests of great powers or creation of appropriate environment for foreign military intervention – aggression. Most concrete example of encouraging of internal conflicts by some great powers was creation of turbulent state of affairs in Kosovo and Metohija as a vanguard for aggression of the NATO-pact on Federal Republic of Yugoslavia in 1999.